

УДК 069 (1–4)+94 (477.41) “1848”

Осипенко Максим Сергійович

науковий співробітник
сектору “Середньовічна археологія”
науково-дослідного відділу збереження фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
osypenko.ms@gmail.com

Діденко Сергій Васильович

завідувач сектору
“Археологія доби раннього заліза”
науково-дослідного відділу збереження фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Maksym S. Osypenko

research fellow,
Sector of Mediaeval Archaeology,
Research Department of Preservation of Funds,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

Serhiy V. Didenko

Head of the Sector
‘Archaeology of the early Iron Age’,
Research Department of Preservation of Funds,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ПІХОТНИЙ ТЕСАК ЗРАЗКА 1848 РОКУ, ЗНАЙДЕНИЙ НА ЗАМКОВІЙ ГОРІ В КИЄВІ

THE INFANTRY TROOPERS HANGER SWORD OF 1848, FOUND ON THE HILL OF ZAMKOVA IN KYIV

Анотація

У розвідці розглядається випадкова знахідка 1973 р., що походить із Замкової гори в Києві та попередньо була визначена як “меч”. Проведена робота щодо правильної атрибуції предмета, однак встановити його належність до певного полку чи де він був виготовлений, неможливо.

Ключові слова: піхотний солдатський тесак зразка 1848 р., Київ, Замкова гора.

Abstract

The article reviews the find of 1973 that was found on the hill of Zamkova in Kyiv. Previously it was classified as a “sword”. The work has been done to properly attribute the item, however it became impossible to establish its affiliation with a particular regiment or the place where it was manufactured.

Key words: the infantry troopers hanger sword of 1848, Kyiv, Zamkova hill.

В археологічних зібраннях НМІУ зберігається двобічний загострений клинок, у колекційному списку атрибутований як “меч” (**інв. № В 2050 / 178**): сталевий, прямий, без долів, ромбічний у перетині, з невеликими уступами біля держака. Лезо має численні зазублини, очевидно, отримані під час використання. Держакбіля основи клинка прямокутний у перетині, поступово звужується до кінця, де його перетин стає квадратним (рис. 1). Метричні дані такі: загальна довжина – 620 мм, довжина клинка – 465 мм, максимальна ширина клинка – 42 мм, ширина вістря – 3 мм; держак (біля основи клинка) – 20×4 мм, держак (на кінці) – 4×4 мм; вага – 958 г.

Згідно із записами в колекційному списку, артефакт у 1973 р. було виявлено поблизу печі в західній частині гори на глибині 1,1 м, але ким саме – невідомо. Такий контекст знахідки дещо сумнівний, адже С. Климовський у монографії, присвяченій історії та дослідженню Замкової гори в Києві, не повідомляє про жодні роботи того року¹. Також не згадуються жодні археологічні дослідження і у публікації О. Попельницької². Відповідно, предмет знайдений випадково на місці

1 *Климовський С. И.* Замковая гора в Киеве: пять тысяч лет истории. – Киев: Стило, 2005. – 148 с.

2 *Попельницька О.* Київський замок XIV–XVII ст. у світлі писемних та археологічних джерел // Історико-географічні дослідження

старих чи погано законсервованих досліджень і, зважаючи на наявність продуктів корозії заліза та подібність до давніх зразків клинкової зброї, переданий до музею саме як археологічна знахідка.

Серед речей фондової групи “Київ Х–ХІІІ ст.” трапляються знахідки від доби неоліту до ранньомодерного часу. Однією із найбільших “різночасових” є колекція В 2050, яка містить предмети, знайдені на Замковій горі в Києві в різні роки – починаючи від досліджень Вікентія Хвойки кін. ХІХ ст. до випадкових знахідок 1980-х рр. Враховуючи, що серед матеріалів колекції є знахідки скіфської клинкової зброї, античні світильники, фібула римського часу та нумізматичний матеріал³, припускаємо, що співробітники музею атрибутували означений клинок, який за метричними та морфологічними ознаками наближений до коротких піхотних мечів класу “гладіус”, типу “Помпеї” другої пол. I – поч. III ст., як “меч”⁴ (рис. 2, 2–4).

В цьому випадку ми маємо справу із солдатським піхотним тесаком зразка 1848 р. Такі тесаки мали на озброєнні низка європейських армій (Велика Британія, Франція), а також армія Російської імперії⁵. Вони були оснащені важким латунним ефесом, на якому гравіювали полковий номер. Ефес урівноважував масивний клинок, що робило його ефективною зброєю ближнього бою, дозволяючи наносити колочо-ріжучі та рублячі удари. Також солдати використовували тесак на бівачу як інструмент для заготовки дров тощо. Новий солдатський тесак був завдовжки 640 мм та мав клинок довжиною 490 мм. Внаслідок використання тесаки сточувалися та вкорочувалися на 10–20 мм. Вага тесака з піхвами в середньому становила 1 400 г⁶. У фондовій групі НМІУ “Зброя” зберігається кілька тесаків зразка 1848 р., атрибуція яких потребує окремого дослідження. Один із них виявлений у Києві в 1955 р. в яру на Солом’янці (інв. № 3–1 287) (рис. 3, 1).

Згідно з наказами Військового Міністерства, тесак зразка 1848 р. як індивідуальну солдатську зброю спочатку присвоїли нижнім чинам піхоти окремого Кавказького корпусу, а з 1855 р. ним замінили саперні тесаки зразка 1834 р. в нижніх чинах пішої артилерії та саперів. У 1868 р. нижні чини полків пішої артилерії переозброїли артилерійською шашкою, а з 1880 р. тесак зразка 1848 р. залишили тільки гвардійській піхоті та лейб-гвардійському Саперному батальйону (для носіння тоді, коли солдат не мав при собі гвинтівки) та допоміжним родам військ – барабанщикам і музикантам. До початку Першої світової війни тесак залишався атрибутом форменого одягу⁷.

Оскільки ефес тесака із Замкової гори втрачений, з’ясувати, в якому полку служив його власник, неможливо. Також неможливо встановити, де був виготовлений тесак, адже клейма на клинку відсутні. Можемо припустити, що, ймовірно, він належав солдату імператорської армії (рис. 4), приписаному до полку, який дислокувалися в Києві. Означений тесак міг використовуватися у Кримській (Східній) війні 1853–1856 рр. чи російсько-турецькій війні 1877–1878 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Климовский С. И.* Замковая гора в Киеве: пять тысяч лет истории. – Киев: Стило, 2005. – 148 с.
2. *Кулинский А. Н.* Русское холодное оружие XVII–XX вв. – Санкт-Петербург: Атлант, 2001. – Т. 1. – 384 с.
3. *Кулинский А. Н.* Штыки мира. – Санкт-Петербург: Атлант, 2002. – Т. 1. – 496 с.
4. *Попельницька О.* Київський замок XIV–XVII ст. у світлі писемних та археологічних джерел // Історико-географічні дослідження в Україні: збірник наукових праць. – 2006. – Число 9. – С. 48–80.
5. *Тичук Є. А.* Холодна клинкова зброя XVII – початку XX ст. в колекції Вінницького обласного краєзнавчого музею / [Електронний ресурс]: Вінницький краєзнавчий музей. – Режим доступу: <http://vinnytsia-museum.in.ua/science/articles/cold-steel-xvii-xx> (дата звернення: 20.02.2019). – Назва з екрана.
6. *Федоров В.* Холодное оружие. – Москва: Яуза, 2010. – 288 с.
7. *Хомчик М. О., Шовкопляс Г. М.* Знахідки ранньої пори залізного віку з Києва (із збірок Державного історичного музею УРСР) // Археологія, 1984. – Вип. 46. – С. 80–87.
8. *Шелехань О. В., Осипенко М. С.* Меч скіфського часу із Замкової гори у Києві (за матеріалами досліджень В. Хвойки) // Археологія. – 2019. – № 2 (у друці).
9. *Шовкопляс Г. М.* Археологічні пам’ятки гори Киселівка в Києві // Праці Київського державного історичного музею. – Київ, 1958. – Вип. 1. – С. 133–157.
10. *Connoly P.* Pilum, gladius and pugio in the Late Republic / L’equipement militaire et L’armement de la Republique // Journal of Roman military equipment studies. – Oxford: The Short Run Press, 1997. – Vol. 8. – P. 41–57.
11. *Feugere M.* Weapones of the Romans (trans. D. G. Smith). – Stroud: Tempus Publishing, 2007. – 225 p.

в Україні: збірник наукових праць. – 2006. – № 9. – С. 48–80.

3 *Шовкопляс Г. М.* Археологічні пам’ятки гори Киселівка в Києві // Праці Київського державного історичного музею. – Київ, 1958. – Вип. 1. – С. 133–157; *Хомчик М. О., Шовкопляс Г. М.* Знахідки ранньої пори залізного віку з Києва (із збірок Державного історичного музею УРСР) // Археологія, 1984. – Вип. 46. – С. 80–87; *Попельницька О.* Вказ. праця; *Шелехань О. В., Осипенко М. С.* Меч скіфського часу із Замкової гори у Києві (за матеріалами досліджень В. Хвойки) // Археологія, 2019. – № 2 (у друці).

4 *Connoly P.* Pilum, gladius and pugio in the Late Republic / L’equipement militaire et L’armement de la Republique // Journal of Roman military equipment studies. – Oxford: The Short Run Press, 1997. – Vol. 8. – P. 51, fig. 9; *Feugere M.* Weapones of the Romans (trans. D. G. Smith). – Stroud: Tempus Publishing, 2007. – P. 120, fig. 158. *Miks C.* Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit // Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen. Katalog und Tafeln. – Rahden / Westf.: Verlag Marie Leidorf GmbH, 2007. – Band 8. – Vortaf. B, C: 8–10.

5 *Кулинский А. Н.* Штыки мира. – Санкт-Петербург: Атлант, 2002. – Т. 1. – С. 37.

6 *Кулинский А. Н.* Русское холодное оружие XVII–XX вв. – Санкт-Петербург: Атлант, 2001. – Т. 1. – 384 с.; *Тичук Є. А.* Холодна клинкова зброя XVII – початку XX ст. в колекції Вінницького обласного краєзнавчого музею / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vinnytsia-museum.in.ua/science/articles/cold-steel-xvii-xx> (дата звернення: 20.02.2019). – Назва з екрана. *Федоров В.* Холодное оружие. – Москва: Яуза, 2010. – С. 103–117.

7 *Кулинский А. Н.* Указ. соч. – С. 194; *Федоров В.* Указ. соч. – С. 103–117.

12. *Miks C.* Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit // Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen. Katalog und Tafeln. – Rahden / Westf.: Verlag Marie Leidorf GmbH, 2007. – Band 8. – Vortaf. B, C: 8–10.

REFERENCES

1. *Klimovskiy S. I.* Zamkovaya gora v Kieve: piat tysyach let istorii. – Kyiv: Stilos, 2005. – 148 s.
2. *Kulinskiy A. N.* Russkoe kholodnoe oruzhie 17–20 vv. – Sankt-Peterburg: Atlant, 2001. – T. 1. – 384 s.
3. *Kulinskiy A. N.* Shtyki mira. – Sankt-Peterburg: Atlant, 2002. – T. 1. – 496 s.
4. *Popelnytska O.* Kyivskiy zamok 14–17 st. U svitli pysemnykh ta arkhеolohichnykh dzherel // Istoryko-geohrafichni doslidzhennia v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats. 2006. – № 9. – S. 48–80.
5. *Tychuk Ye. A.* Kholodna klynkova zbroia 17 – pochatku 20 st. v kolektsii Vinnytskoho oblasnoho kraieznavechoho muzeiu / [Elektronnyi resurs]: Vinnytskiy kraieznavechyi muzei. – Rezhym dostupu: <http://vinnytsia-museum.in.ua/science/articles/cold-steel-xvii-xx> (data zvernennia: 20.02.2019). – Nazva z ekrana.
6. *Fedorov V.* Kholodnoe oruzhie. – Moskva: Yauza, 2010. – 288 s.
7. *Khomchuk M. O., Shovkoplias H. M.* Znakhidky rannoї pory zaliznoho viku z Kyieva (iz zbirk Derzhavnogo istorychno muzeiu URSS) // Arkheolohiya. – 1984. – Vyp. 46. – S. 80–87.
8. *Shelehan O. V., Osypenko M. S.* Mech skifskoho chasu iz Zamkovoї hory u Kyievi (za materialamy doslidzhen V. Khvoiky) // Arkheolohiia. – 2019. – № 2. (v drutsi)
9. *Shovkoplias H. M.* Arkheolohichni pamiatky hory Kyselivka v Kyievi // Pratsi Kyivskoho derzhavnogo istorychno muzeiu. – Kyiv. – 1958. – Vyp. 1. – S. 133–157.
10. *Connoly P.* Pilum, gladius and pugio in the Late Republic / L'equipement militaire et L'armement de la Republique // Journal of Roman military equipment studies. – Oxford: The Short Run Press, 1997. – Vol. 8. – P. 41–57.
11. *Feugere M.* Weapons of the Romans (trans. D. G. Smith). – Stroud: Tempus Publishing, 2007. – 225 p.
12. *Miks C.* Studien zur römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit // Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen. Katalog und Tafeln. – Rahden / Westf.: Verlag Marie Leidorf GmbH, 2007. – Band 8. – Vortaf. B, C: 8–10.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Фото та креслення піхотного тесака зразка 1848 р. із Замкової гори в Києві (Інв. № В 2050 / 873).

Рис. 2. Порівняння піхотного тесака зразка 1848 р. із зразками римської клинкової зброї: 1. креслення піхотного тесака із Замкової гори (інв. № В 2050 / 873); 2. короткі піхотні мечі класу “гладіус” типу “Помпеї” другої пол. I – поч. III ст. (за К. Міксом); 3, 4. зразки римської клинкової зброї (за П. Коннолі та М. Фейжером).

Рис. 3. Піхотні тесаки зразка 1848 р. із зібрання фондової групи НМІУ “Зброя”: 1. інв. № 3–1 287; 2. інв. № 3–821; 3. інв. № 3–818; 4. інв. № 3–1 321.

Рис. 4. Фото солдат полку російської імператорської армії із тесаком зразка 1848 р. в руках, зроблене студією Т. Боретті у Варшаві.

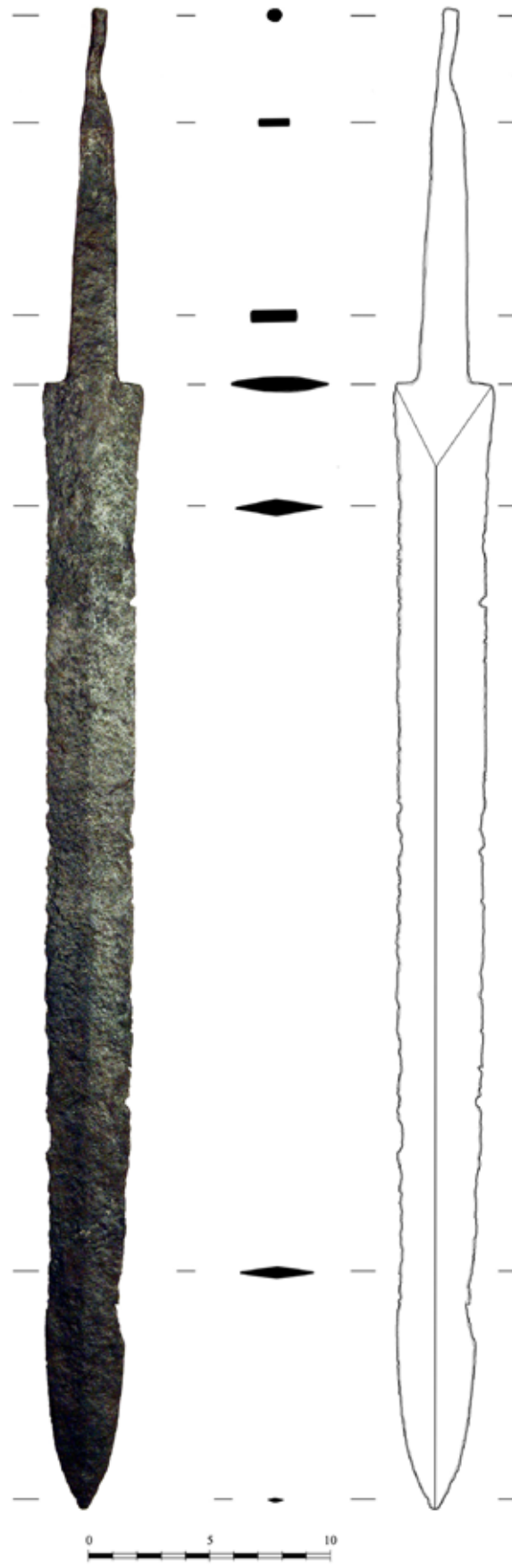

Рис. 1

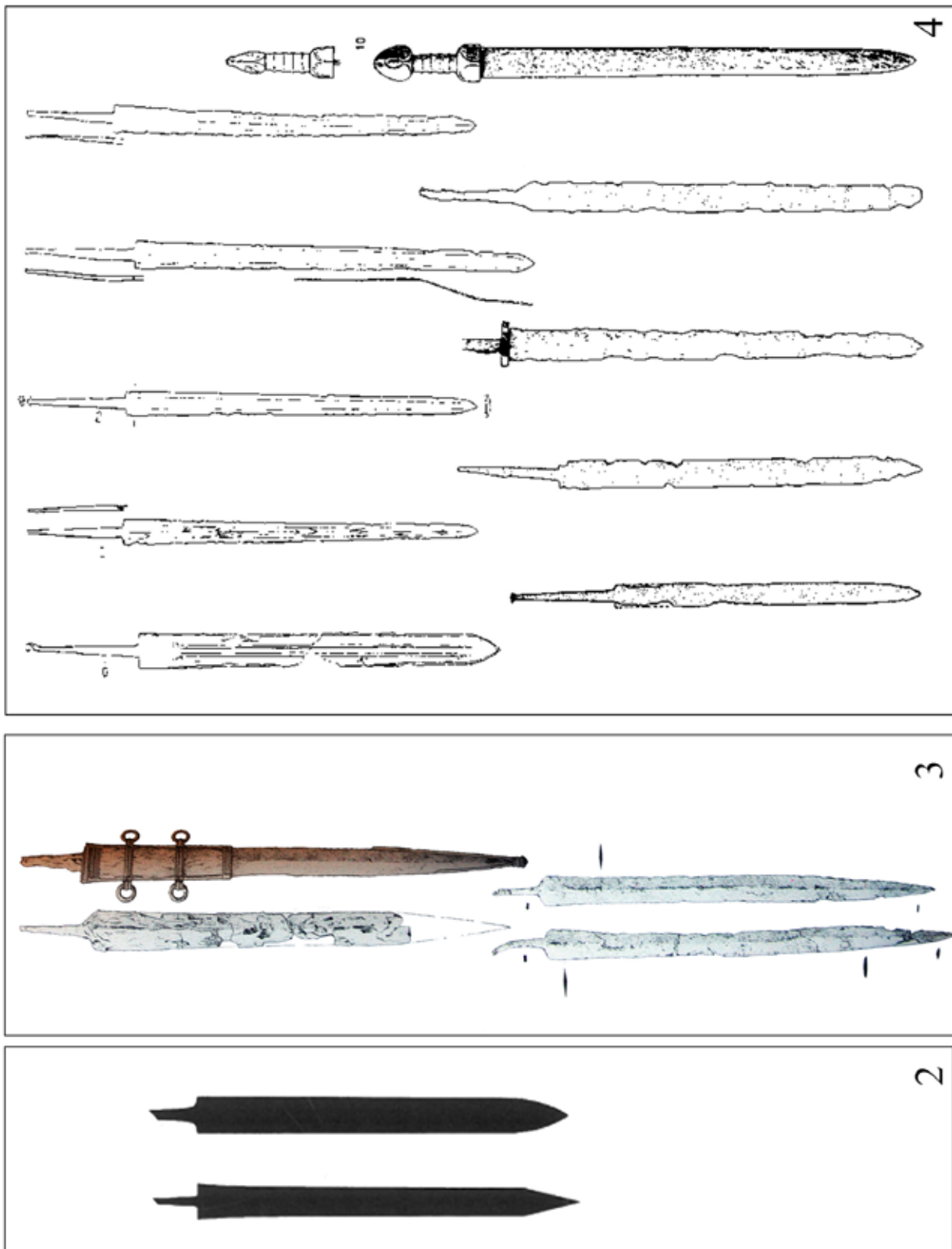

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4